

ՓԱՅԼԱԿ

Քաղաքական, հասարակական ու գրական լրագիր

ԼՈՅՍ Է ՏԵՄԵՆՈՒՄ ԿԻՐԱԿԻ ԵՒ ՀԻՆԳՉԱՐԹԻ ՕՐԵՐԸ

Տարեկան գինը — 3 ռուբլի, 1/2 տարեկանը — 1 ռ. 50 կ.,
1 ամս. — 35 կ.

ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՄԱՐՆ ԱՄԵՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին՝ առաջին երեսի վրայ—20 կոպ.,
վերջին „ „ —10 „

Հասցէն՝ Шуша, Редакция газеты „Пайлак“. Ганджунцев. ул.
домъ Костандова. Schoucha, rédaction du journal „Phailak“.

ԲԱՑԻԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

„ՓԱՅԼԱԿ“

Քաղաքական, հասարակական ու գրական լրագիր
լոյս է տեսնում առ այժմ շաբաթական երկու անգամ

Բաժանորդագիրն է. տարեկան 3 ռ. կէս տարեկանը—1 ռ. 50 կ.
ամսական —35 կ.

ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՄԱՐՆ ԱՄԵՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.

Մեր Հասցէն՝ Шуша, редакции газеты „ПАЙЛАК“.

ԱՊՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԶԷ ԸՆԴՈՒՆԻՈՒՄ

ПОЛУЧЕНО
ПАНИНО
фабр. Blütnier-a

Есть свободные часы. Желающие
могут обращаться по адресу:
Старо-Почтовая ул., д. № 14.

ԵՐԿՈՒՍԻՑ ՄԷԿԸ

Մանր փորձութեան օրեր ենք ապրում, կոտորածների բոլոր դեռ չդադրած, այժմ էլ Մանագկերտի, Կոփի, Պատնոսի շրջանում դեռ կանոնաւոր չտեղաւորւած տասնեակ հազարաւոր անտուն-անտեղ տաճկահայ թշուառներն են նորից գաղթի սև ուղին բռնել: Քառասուն հազար դժբախտ հոգիներ, մերկանդամ, քաղցած ու բոկոտն, նորից ձեռք են առել գաղթականութեան անհրապոյր ցուպը և շարան-շարան ճամփայ ընկել դէպի Կովկաս: Զմռան գաղթին բուքի ու ցրտի թողած պակասն այժմ լրացնում են շոգից ու տոթից առաջացած պէս-պէս հիւանդութիւնները: Զարմանալի աստղի տակ է ծնւել հայ ժողովուրդը. բնութեան շար ոգիները կարծես միաբանւած, շուրջանակի պար բռնած՝ իրենց կուռ օղակների մէջ խեղդել են ջանքում թշուառ հային, տրորել, ոչնչացնել աշխատում նրան: Դաբեր շարունակ անգութ նեմեղիդայից հալածւած ապարախտ հայը դեռ չի կարողացել իր ծով արցունքներով ու անհուն վշտերով կշտացնել գազան բռնաւորների սիրտը: Հարւած հարւածի յետևից կարկտի նման տեղում են մեր գլխին՝ ժամանակ չտալով անգամ մտածելու, ճար ու դարման գտնելու նախընթաց թշուառութիւններին: Զրոււմ խեղդողի նման ձեռքներն ձգում ենք պատահած շիւղին, կառչում նրանից, փրկութիւն գտնելու յոյսով. բաղիւմ

ենք դռներն աջ ու ձախ...

Սակայն այսպիսի փորձութեան օրերին է, որ երեւան է գալիս ժողովրդների ազգային ինքնագիտակցութեան ուժը, բարոյական ֆիզիոսմիայի որակը. այսպիսի դժոխային պայմաններում են հրապարակ գալիս ազգի ծոցում թաքնւած ամենալաւ յատկութիւններն և ունակութիւնները: Այս փորձութեան օրերն ազգին առաջադրւած քննութեան ժամեր են, գոյութեան իրաւունքի հաստատութեան վկայականի հանելու: Նման օրերում են ազգերը ցոյց տալիս իրենց կենսունակութիւնը, անընկճելի ոգին... Ահա այդպիսի մի փորձաքարի հանդէպ ենք կանգնած այսօր. կամ պէտք է ցոյց տանք, որ իրաւունք ունենք ապրելու, արժանաւոր տեղ գրաւելու ազատ և ինքնուրոյն ազգերի շարքում, կամ պէտք է երգենք մեր ազգային մահաւան սգերը. կամ պէտք է միաբան ու համերաշխ կերպով լարենք մեր ամենալիքը ին ուժերը, գրոհ տանք խոշընդոտների ու արգելքների դէմ, խորտակենք մեր ազատ կեանքի դէմ կանգնած դարաւոր պատնէշը, կամ լքւած ու յուսահատ թողնենք ասպարէզն աւելի կենսունակներին, պայքարի ընդունակներին և բաւականանանք ընդհանուր ազատագրական սեղանի փշրանքներով: Երկուսից մէկը. ուրիշ ճանապարհ չկայ:

ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵՑ ՈՒԺԵՐԻ ԿԱՐԻՔԸ

ԳԻՒՆԵՐՈՒՄ

III.

Ղարաբաղի թեմական դպրոցի աշակերտութեան նախնական դասարաններից ամենազնաւորը, մեր կարծիքով, որդասէ՛ք է և հետևանք տիրապետող քաղաքական հանգամանքների հաւաստաբանական դէպք այլադասան ազգութիւնների կրթական - կուլտուրական

գործն ունեցած վերաբերմունքն ստեղծել է մի իրաւագործ կացութիւն, սեփական ազգային կուլտուրայի զարգացման ու յառաջդիմութեան համար մի աննպաստ դրութիւն: Այդ հանգամանքից ծնունդ է առել երկկողմ կամ երկերես մի ոչ ցանկալի երևոյթ. մի կողմից մեր թեմական դպրոցները պահելով միջնակարգ յորջորջումը, զուրկ են ծնացել պետական միջնակարգ դպրոցների վայելած իրաւունքներից ու արտոնութիւններից, միւս կողմից մենք ինքներս, քաղաքական առանձին նկատուիներով, ի հարկէ, այնպիսի նպատակ ենք դրոշմել մեր թեմական դպրոցների ճակատին, որ թէ խրտնեցնող է, թէ հակառակ ժամանակի ոգուն ու պահանջներին և թէ ֆիկցիա: Մի կողմից թեմականաւարտների առջև փակւած է, բարձրագոյն կրթարանների, համալսարանների դռները, նրանք զրկւած են շարունակելու հնարաւորութիւնից, միւս կողմից դպրոցի նպատակը նրանց առջև դնում է մի անհրաժեշտ և վստող ապարդէ — հոգևոր կոչում: Մենք մտադիր չենք վէճի բռնել այն միամիտների հետ, որոնք կարծում են, թէ բարձրագոյն կրթութիւնը մեր դպրոցաւարտներին կը խի գիւղերից, ֆեոսակար ներդրութիւն կունենայ նրանց հասարակական գործունէութեան վրայ, միտք էլ չունենք նիզակներ ճոճելու այն պարզամիտների դէմ, որոնք, գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ, շարունակում են պնդել, թէ մեր թեմական դպրոցների նպատակը պէտք է ծնայ նոյն — հոգևորականներ և ուսուցիչներ պատրաստել ազգի համար: Հնացած տեսութիւններ, որոնց ջրելու համար ափսոս է ժամանակ և աշխատանք գործադրել: Փաստը, իրեն ամբողջ մերկութեամբ ու յատկութեամբ, բնան հրաժեշտօրէն գալիս է ջախջախելու այդ փթած տեսութիւնները. մեր թեմական դպրոցներն այլ ևս չեն գրաւում հասարակութեան ուշադրութիւնը. նրանք կրթավայր են հանդիսանում հայ հասարակութեան այն խաւի համար, որն անկարող է լինում պետական դպրոցների բարեքներին մասնակից տնելու իր դասակներին: Ո՛ւմ է հետաքրքրում այժմ հոգևոր կոչումը, ինչ գրաւչութիւն և հմայք, նիւթական ազաւո՞ւթիւն ու հասարակական արժէք ունի քահանայ, վարդապետը, գիւղական հայ ուսուցիչը, որ հայ ծնողը փոփազ գզայ թեմական դպրոց տու իր զաւակին: Հենց այդ պատճառով էլ տարեցետարի նաւերում է մեր թեմական դպրոցի ուշաւերտութեան թիւը և կը շարունակի նւազել, քանի որ մենք հող չենք տանի բռնալ տալու մեր թեմականաւարտների առջև համալսարանների և այլ բարձրագոյն կրթարանների դռները, քանի որ մենք չենք ջնջի մեր թեմականների ճակտից վաղուց ի վեր անկանոնաւորել մեր թեմական դպրոցները, գրաւել դարձնել հայ հասարակութեան համար, աշակերտների նախնական

առաջն առնել, պիտի ջանանք ամեն կերպ, որ նրանք դառնան իսկական միջնակարգ դպրոցներ ուսական միջնակարգ դպրոցների իրաւունքներով, առանց այս կամ այն նեղ նպատակի, տան մեզ հաստեման վկայականի արժանի հասունացած ընթացաւարտներ, որոնք առանց արգելքի կարողանան շարունակել բարձրագոյն դպրոցներում: Այդ ուղղութեամբ պէտք է աշխատել մասնաւոր այժմ, երբ մի կողմից միջնակարգ դպրոցի բարենորոգման խնդիրն է վերադիցնում լուսաւորութեան նախարարութեան, միւս կողմից համալսարանների դռներն են բացւում ուսական հոգևոր, սեմինարիաների ընթացաւարտների առջև:

Ղարաբաղի թեմական դպրոցի աշակերտութեան նախնական երկրորդ պատճառը մեր ծխական դպրոցների աննախանձելի և ընկած վիճակը պէտք է համարել: Ուսուցիչներին անկոնտրոլ գործունէութիւնը, ծրագրերի և անցած նիւթերի խառնակ ու քառային վիճակը ստեղծել են մի դրութիւն, որից դուրս գալու համար Ազգեան ախոռի մաքրելու շնորհով ու տաղանդով ժաւած պէտք է լինել: Այդ դպրոցներից, մասնաւոր գիւղական դպրոցներից, եկած աշակերտութեան մեծ մասը չի կարողանում ընդունել թեմական դպրոցում, համապատասխան պատրաստութիւնից զուրկ լինելու պատճառով: Եթէ իրօք մեր ծխական դպրոցները նախադուռն են թեմական դպրոցի, այն ժամանակ պէտք է այնպիսի հիմքերի վրայ դնել, որ այնտեղից աւարտողներն առանց որևէ քըննութեան փոխադրւեն թեմական դպրոց: Եթէ չենք կարողանում այդպէս կարգադրել, ձեռնառաւ չենք կանոնաւորել մեր դպրոցները, մեղաւորը մենք ենք, բայց դժբախտաբար տուժողը անմեղներն են: Մեծ հարւած ենք հասցնում գիւղական հասարակութեան, տգիտութեան և մեռելութեան դատապարտում գիւղի ապագայ խնդիրներն: Գործիչներին, կենդանի ուժերին: Սակայն ժամանակը պահանջում է մեզից դեղ ու դարման այդ անօրմալ դրութեան համար, մենք պարտաւոր ենք կարգի բերել, բարենորոգել մեր ծխական դպրոցները, քանի որ այդտեղից պէտք է ելնեն գիւղացիութեան ծոցում, գործող ուժերը:

Անցնենք երրորդ պատճառին:

ԺԱՆ ԺՕՐԵՍ

Յուլիսի 18-ին լրացաւ ուղիղ մի տարի այն օրից, երբ խելառ մի շարագործի տարճանակից ներկայ համաշխարհային պատերազմի նախօրեակին, Փարիզում մահացաւ յայտնի պարլամենտական գործիչ և ականաւոր սոցիալիստ — պատգամաւոր Ժան Ժօրէսը:

Ժ. Ժօրէսը խիստ խոշոր դէմք էր ոչ միայն միջազգային և մասնաւորապէս Ֆրանսիական սոցիալիզմի պատմութեան մէջ, այլ և ուշիկ գոր-

նոր դեր էր խաղում Թրանսիայի վերջին տասնամեակի հասարակական-քաղաքական կեանքում. նա օգտուած էր մի չտեսնած ազգեցությունները իւր հայրենիքի պարլամենտական ընդհարմանը:

Փայլուն հեռորդ, զարմանալի պերճապատկերներ հարուստ, նա համարուած էր «ազգային տրիբունայի փառք ու պարծանք», որ խոստովանում էին նոյն իսկ նրա հակառակորդները: Վաղվրոն հրապարակաբար ու խմբագիր «L'Humamité» լրագրի, խորապնդին էր ուղղորդող գրական հարուստ պաշարով պատմադիր, հեռախոս և փորձառու պարլամենտական գործիչ: Նա ապրում էր մի սնդագրուն, աղմկալույզ, տենդային հասարակական կեանքով, ամբողջ ժամանակ պայքարի ու աշխատանքի մէջ:

Ժօրէսի անւան հետ է կապուած Թրանսիայի սոցիալիստական կուսակցությունն աճումն ու ազգեցությունը պարլամենտում: Տակաւին Գոմբի մի-նիստությունն ժամանակ ֆրանսիական սոցիալիստական կուսակցության պարագլուխ Ժ. Ժօրէսին անւանում էին «միստր անանց պօրտֆէլի»: Այն ժամանակ նա մեծ համարումն ունէր. լուրջ մօմենտներին կառավարութիւնը բանակցութիւններ էր վարում նրա հետ և նրա կուսակցութեանն առաջին գիշերները սկսեց անել: Այդ ազդեցութեան ու հմայքի շնորհիւ Ժ. Ժօրէսը նոյն իսկ ընտրւել էր պարլամենտի փոխ-նախագահ, երբ միսիստութիւնն ու ձախակողմեան կուսակցութիւնները ներկայացուցիչները զեկավարում էին նրա ցուցմունքներով ու ցանկութիւններով:

Ժ. Ժօրէսն իւր տեմպերամենտով ու մտաւոր կազմով միանգամայն խորթ էր դօքտրիններութեան, ուստի և քան-ւորական հարցում ու իւր կուսակցական քաղաքականութեան մէջ զեկավարում էր ընդ (իրական) հայեցակէտներով: Որպէս հեռախոս քաղաքական գործիչ նա ուղարկութեան էր առնում միշտ իրական ոյժերի փոխարա-բերութիւններն և ըստ այնմ ջանում էր ուղղութիւն տալ իրայինների կուսակցական ձգտումներին: Նա կողմնակից

էր այնպիսի քաղաքականութեան ու գործելակերպի, որոնք կարողանային միացնել, ձուլել մի օրգանական ամբողջութեան և՛ ժամանակակից պետութեան աստիճանական ռամկավարացման խնդիրը և ամենօրեայ պայքարը այն տնտեսական բարենորոգութեան համար, որը նա հնարաւոր էր համարում գոյութիւն ունեցող հասարակա-կազմի շրջանակներում: Ի հարկէ՝ նրա կուսակցական ընկերներից շատերը զօգոհ էին այդ տեսակ հայեացքներից, չէին արդարացնում իրենց կուսակցա-կան լիդերի այդ քաղաքականութիւնը, որ շատ անգամ անւանում էին բուրժուական իդէոլոգիա:

Եւ այն այդ ազդեցիկ ու ակնաւոր գործիչը զրկւեց իւր կեանքից այնպիսի մի վայրկեանում, երբ Թրանսիան դեռ շուտ ակնկալութիւններ ունէր իւր հայրենիքի տաղանդաւոր դաւակից՝ բռնկուած պատերազմի ամենի բոցերի առաջ: Յաւիտեան լռեց ազդեցիկ ու հզօր ձայնը Ժ. Ժօրէսի, որ յայտնի էր իբրև համամարդկային խաղաղու-թեան անվեհեր առաքեալ:

Jemand

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Տ. Նազարեանը խօսելով «Մշակում» ֆինանսական թղթի վրայ հարկ նշա-նակելու մասին, որից անպայման հե-տեկում է թղթի ստեղծութեան գոյականում և ուրեմն թղթի մեծ սղու-թիւն, առաջարկում է կողմնակցում հիմ-նել թղթի գործարան: Այդ նպատակի համար կովկասի անտառներն, բամբա-կը և յուրաքանչեւ յոռային գետերը մեծ յարմարութիւն են ներկայացնում: Մասնաւորելով խօսքը պ. Տիգրան Նազարեանը կանգ է առնում իւր հայ-րենի Ղարաբաղի վրայ և ասում.

Թղթի, կարծես պահանջը շատ մեծ է կովկասում: Մեր անտառնե-րը անսպառ են, գործարանը բարդ չէ և ոչ շատ միլիոնների ինվենտար պահանջող: Ակցիոններով մի ըն-կերութիւն Ղարաբաղի թեմական դպրոցի կալուածներում, Թաթաւի Լեւոյի ափին, որ կան կուսակա-ն անտառներ, առատ ջուր, հեշտու-

հայ և ոռոս լեզուներով, որոնք անհոգ վերաբերմունքի շնորհիւ հետզհետէ ան-հետացել են: Իդէալ 13 ամեայ դպրոցի գործերից երևում է, որ միայն անցեալ 1913-14 ուս. տարւան վերջում է կազմած դպրոցապատկան գրքերի և ինվենտարի ցուցակ և այն էլ առանց յանձնողական և ստացողական գործո-ղութեան, առանց ստորագրութիւննե-րի: Ապագայ վարչութեանն է մնում լրացնել այդ խոշոր պակասը, տալ դպրոցին համապատասխան մի գրա-դարան, որից օգտուել կարողանային և ուսուցիչները և աշակերտները:

Աղբատախնամ ընկերութիւն. Դպրոցի աշակերտութեան 60%-ը ծայ-րայեղ չքաւոր ծնողների զաւակներ են, որոնք շատ դժարութեամբ են ձեռք բերում դասական պիտոյքները. իսկ հագուստ անւան տակ նրանք ծածկու-մ են իրենց մերկութիւնը ցնցոտիներով: Այս չարքի առաջն առնելու և անօգ-նական երեխայից թշուառութիւնը ժա-նգով ամոքելու նպատակով դպրոցի ուսուցչական և հոգաբարձական խառն ժողովը անցեալ դեկտեմբերի 8-ին որո-շում է կայացնում, ի յիշատակ վաղա-թաւառ տիկ. Աննա Տէր-Մինասեանի, հիմնել մի վարչական մարմին «Երվե-նանցի դպրոցի չքաւոր աշակերտնե-րին նպաստող աղքատախնամ յանձնա-ժողով» անունով, որի նպատակն է լի-նելու միջոցները ներածին չափով մա-տակարարել յառաջագէտ սան ու սա-նուհիներին դասական պիտոյք, հա-

թեմա կարող է կարճ ժամանա-կում հիմնել թղթի գործարան, որ ոչ թէ այժմեան սարսափելի թանգ գներով, այլ պատերազմից առաջ գոյութիւն ունեցող գներով իսկ, հարկերին հարկւր վաստակ կը տալ զրամագլխի: Բայց գործարանը մի-այն փայտից թուղթ չի շինի լրա-գիրներին համար և կարծես, այլ կը պատրաստէ և յարգից, եզրապատ-րենի տերևները, կեղևից՝ պօստի, պապիրոսի ամենալոյս թղթեղէն: Դիտմամբ ես ասում եմ թաթառի ափին, Լեւոյի մօտերը և Ղարա-բաղի թեմ. դպրանոցի անտառնե-րում, որովհետեւ կարելի կը լինի զպրանոցին էլ համարել ընկերու-թեան բաժնետէր ու հնարաւորու-թիւն տալ դպրանոցին տարեկան հարկը հազարներ վաստակելու:

Ատիպեա՛ծ ենք մի քիչ սառն ջուր ածել Տ. Նազարեանի ոգևորած խօս-քերի վրայ: Ղարաբաղի թեմական դպրոցը, որքան գիտենք, մինչև այժմ ոչ մի անտառ չունի. իսկ այն անտառ-ները, որոնց մասին խօսում է Տ. Նազարե-անը, պատկանում են հոգևոր կառու-վարութեանը, այն է Էջմիածնին, և մինչև օրս չնայած իրենց բնական հարստութեանը, չեն շահագործում: Ղարաբաղի թեմական դպրանոցի հո-գաբարձութիւնը քանիցս դիմել է զը-րաւոր, նոյն իսկ յատուկ պատգամա-ւորութեամբ՝ Էջմիածնին, որ այդ ան-տառների շահագործումը յանձնել թեմական դպրանոցին, որը միշտ տե-ւողական տագնապի մէջ է գտնու-մ: Երկրորդ միջոցների բացակայու-թեան պատճառով, եւ Էջմիածնին, հաւատարիմ մնալով իւր վաղեմի ա-սիական քաղաքականութիւնը, մինչև օրս զլանում է որևէ կարգադրութիւն տնկել հոգաբարձութեան առաջադրու-թիւնների նկատմամբ:

Ոչ ինքն է օգտուում, ոչ էլ ուրիշին է տալիս օգտուելու:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱ

Յուլիսի 19-ին սկսեցին Պետական Դումայի նիստերը: Հանդիսաւոր բա-ցումը տեղի է ունեցել բոլոր միսիս-տրների և դիպլոմատիական մարմնի ներկայութեամբ: Հեռագիրներն արդէն հաղորդեցին առաջի նիստում արտա-

գուստ և թոշակադրամ: Ընկերութեան միջոցները հայթայթելու են Իամա-ւոր նւէրներից, երկոյթներից և ներ-կայացուցիչներից: Անա այդ յանձնաժո-ղովի գործունէութեան կիսամեայ հա-շիւը:

Մուծը. 1. Սաժան-ը. Մեկը-Փարա-զանեանից՝ ի յիշատակ տ. Աննայի 25 ր., 2. Գեղէն Տէր-Մինասեանից—10 ր., 3. Յարութիւն Տէր-Մարգարեանից ի յիշ. իւր կնոջ Եղիսաբէթ.—10 ր., 4. Գաբրիէլ Տէր-Մարգարեանից ի յիշ. իւր Եղիսաբէթի—20 ր., 5. Յարու-թիւն Դասպարեան Պետրոսեանից, նւէր—10 ր., 6. Հանգուցեալ տ. Աննա Տէր-Մինասեանի դասերը պարագոյ ուսուցիչները նրան հասանելիք II նւագի ռոճիկը նւիրում են աղքատա-խնամին, հանգուցեալի անւան մի որ-դեգիր պահելու 66 ր. 66 կ. ընդամե-նը—141 ր. 76 կ.

Նւր. 1. Մի հատ հաշեմատեանի 80 կ., 2. դպրոցական զգեստ տ. բաժ. աշ-ուհի Վառվառէ Յարութիւնեանին և դ. բաժ. աշ-ուհի Մարիամ Դուկասեանին 6 ր. 75 կ., 3. դասական պի-տոյք և գրքեր Մարիամ Դուկասեանին 9 ր. 67 կ., գումարն է 17 ր. 22 կ. մնում է կանխիկ աւ. 24-ին մայիսի 1915 թ. 142 ր. 44 կ.,

Չուայելով կարիքը շատ մեծ է եղել, սակայն նւէրները ուշ ստանալու պատ-ժառով հնարաւոր եղաւ միայն երկու աշակերտներու նպաստ տալ գրքերով և հագուստով:

սանւած ճառերը: Դժբախտաբար մեր թերթի սուղ էջերը թոյլ չեն տալիս գրել նոյն իսկ համառօտ առաջ բերել այդ ճառերը. այնուամենայնիւ կաշ-խատենք որոշ գաղափար տալ արտա-սանւած ճառերից մի քանիսի բովան-գակութեան մասին:

Բոլոր ճառերը՝ թէ միսիստրների և թէ պատգամաւորների շնորհում էին միայն մի կէտ, որ հարկաւոր է ինչ գնով էլ լինի, տանել ներկայ առնելի պատերազմը մինչև վերջ և զենքովայր չղնել մինչև թշնամու ընկճելու: Իսկ այդ ամենի համար անհրաժեշտ է կազ-մակերպել ռազմաբանակի թիկունքը ու յաղթութեան պայմանները. վերջին զէպրում բոլորի ճառերում էլ հնչում էին նօտեր, թէ հասարակական ոյժե-րը, ժողովրդական համագործակցու-թիւնը, ազգային արդիւնագործութիւնն և հաւատ զէպի հասարակական գոր-ծիչները՝ այժմ պէտք է հանդէս գան այդ յաղթանակը կազմակերպելու, ինչ-պէս և դա արդէն տեղի ունի մեր դաշ-նակից պետութիւններում և ինչպէս դա յաջող իրագործել է Գերմանիան, որը տամնակ տարիներով պատրաստ-ւել է այդ պատերազմին:

Ի հարկէ միսիստրների ճառերում արտայայտուած էին կառավարական ծրագիրները, հայեացքներն ու մտա-դրութիւնները ներկայ մօմենտի նկատ-մամբ, ներքին ու արտաքին քաղաքա-կանութեան և վերջապէս երկրի ռազ-մական ու տնտեսական դրութեան մա-սին: Այդ կողմից հետաքրքրական պի-տի լինէր միսիստրների նախագահ Գորեմիկինի ճառը: Սա իւր ճառում արծարծելով կառավարութեան ծրագի-րն ու ակնկալները ներկայ մօմենտի ու պատերազմական յաղթութեան ու հասարակական վստահութեան մասին, ի միջի այլոց խօսեց ներքին քաղա-քական, մանաւանդ ազգայնական հար-ցի մասին, «Ընդհանուր քաղաքակա-նութեան վերաբերմամբ, մեր համոզ-մունքով, այժմ ժամանակ չէ աշխատե-լու: Ռուս կեանքի խաղաղ պայմանների բարելաւման աշխատանքներն պատ-կանում են ապագային և այդ կը կա-տարեն ձեր անմիջական մասնակցու-թեամբ: Ես պարտք եմ համարում այ-

Ապատարանի խնդիր. Դպրոցիս աշակերտութիւնը յաճախում է հետե-կալ գիւղերից:

վերստ սած.

1. Երվանանց՝ որ հեռու է դպր.	100
2. Վերին Պոտանան	4
3. Ներքին Պոտանան	2
4. Պաթաղ	4
5. Աւաթաձոր	4
6. Նորաշէն	3

Կան նաև ուրիշ շրջաններից՝ Դ. և Ե. բաժանմունքները մտած աշակերտ-ներ, որոնք ապրում են վերոյիշեալ գիւղերում: Ըստ իս մեր դպրոցը՝ այս պայմանների մէջ իբրև կենտրոնական պէտք է ունենայ ապաստարան գիշե-րօթիկներ պահելու համար: Երկուսի աշակերտներից շատերը, մանաւանդ աւելի հեռաւորները, կարող կը լինեն ամսական 8 րոբ. վճարել և ստանալ առաւօտ-երեկոյ թէյ, նախաճաշ, ճաշ և ընթերց. Ապաստարանի համար շատ յարմար է դպրոցի ստորին յարկում գտնւող դահլիճը. որ խոնավութիւնից բոլորովին ազատ է, 18 արշ. երկարու-թիւն, 8 1/2 արշ. լայնութիւն և 5 արշ. բարձրութիւն ունի՝ առատ լուսով: Դպրոցի այդ մասը, որ ծառայում է իբրև մթերանոց, կարելի է կարգի բե-րել և յատկացնել ապաստարանի, որ կը տեղաւորեն 30-ի չափ աշակերտ-ներ:

1914 թ.ին ընդունած դպրոցի շէնքը մասնւած էր խիստ անուշա-դրութեան—սուադ. նրը թափւած, դրո-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
Շարունակութիւն

Նրգեցիկ խումբը. Դպրոցիս երկձայն խումբը, որ բաղկացած էր 35 սան և սանուհիներից պ. Արմենակ Ղազարեանի ղեկավարութեամբ, երկձայն եր-գեր երգելով չուք էր տալիս հանդէս-ներին, իսկ պատարագի արարողու-թիւնը երգելով Երվանանցի, Նորաշէնի և վերին Պոտանանի եկեղեցիներում, զրաւել է ժողովրդի հոծ բազմութիւն, պատճառելով նրանց հոգեկան հաճոյք:

Դասագրքերի և դասական պիտոյք-ների վաճառումից գոյացած արդիւն-քը՝ պ. Հայր. Ղազարեանի միջոցով ստացւած է 64 ր. 50 կ. իսկ այդ գու-մարով գնւած են ցուցակներ, մատեան-ներ, անդորրագրեր, տեղեկագրեր, վկա-յագրեր և կանոններ աշակերտաց հա-մար: Միով բանիւ այդ գումարով հո-գացւած է ընթացիկ ուսումնական տարւայ նախահաշի մէջ մտած «դի-ւանական ծախք» կէտը:

Գրադարան. Դպրոցը իւր անւան վայել գրադարան չունի: Կանոնաւոր գործավարութիւն չունենալու պատճա-ռով անցեալի մասին որևէ գաղափար կազմելը դժուար է: Սակայն դպրոցին մօտիկ իրապեկ մարդիկ պնդում են՝ թէ գրադարանը ունեցել է արժէքաւոր մանկավարժական և մանկական գրքեր,

սօր և ետ շօշափել միայն մի հարց, որը կանգնած է կարծես պատերազմի ու մի քանի քրեական գործերի սահմանագծում: Դա լեհական հարցն է: Ի հարկէ այդ հարցն էլ իւր ամբողջութեամբ կը լուծուի միայն պատերազմից յետոյ... Ներկայումս Բարձրագոյնս հրամայած է մինիստրներին խորհրդին մշակելու մի օրինագիծ, որով Լեհաստանին, պատերազմի վերջանալուց յետոյ, պիտի տրուի իրաւունք ազատ կառուցանելու իր աղփային ու տնտեսական կեանքը ինքնավարութեան (աւտօնօմիայի) սկզբունքներով առաւելեալ կայսրների գալիստի տակ և մի պետական իշխանութեան պահպանութեամբ: Մեր մեծ կայսրութեան բազմազան տարրերից ոչ միայն լեհերն արտայայտեցին պատերազմի այս տարւոյ ընթացքում ու համայն փորձութիւններէ ժամանակ հաւատարմութիւն դէպի Ռուսաստանը, և ի պատասխան սրան մեր ներքին քաղաքականութիւնը պէտք է տոգորուի անաշու բարեացակամ ուշադրութեան սկզբունքներով դէպի Ռուսաստանի բոլոր հաւատարիմ քաղաքացիները առանց խտրութեան ցեղի, լեզուի ու կրօնի:

Միւս մինիստրների ճառերից առանձին ուշադրութեան է արժանի արտաքին գործերի մինիստրի խօսքերն Ռուսաստանի և պատերազմի ներկայ միջազգային դրութեան մասին մանաւանդ խիստ ուշադրաւ են ճառի այն տեղերը, ուր խօսելով թիւրքերի մասին, մինիստրը կանգ առաւ հայերի վրայ: «Նախագահով իրենց վրայ գալիք փոթորիկը, թիւրքերը մի առանձին կատաղութեամբ յարձակեցին իրենց իշխանութեան ներքոյ գտնուող քրիստոնեայ ժողովուրդների վրայ: Հայերն ենթակայ են չլուծած հալածանքների, որոնք սակայն չեն կոտրել նրանց ոգին, և հայ կամաւորական խմբերը արիարար կրօնում են մեզ հետ ընդդէմ իրենց հալածողների (ձայնի՜ր՝ քրիստոնեայ) և ծափահարութիւնների»: Այսպէս Վանում նրանք զիմադրեցին մօտ մի ամիս թիւրքերի գրոհի դէմ, մինչև որ ազատութեան հասան քաղաքին մեր զօրքերը»:

Ներքին խորհուրդ՝ առանց փականների, առանց բակի և ցանկապատի, մի խօսքով այժմերի և անաւունների հանդիսատեսի էր: Մեծարդոյ բարեբարն ու հոգաբարձուները ընդ առաջ գալով իմ խնդրին՝ հիմնական նորոգութեան ենթարկեցին, որ վերջացաւ սեպտեմբերի 12-ին:

Բակ եւ ցանկապատ. Ներկայ տարւոյ ընթացքում դպրոցի աշէր ընկնող գործերից մէկը պէտք է համարուի բակի լայնացումը և ցանկապատը, իսկապէսմիջառականմեծ գործընթացանց զիւղը դպրոցից բաժանւած է բարձր հողաթումբով՝ որ աստիճանաբար իջնում է մինչև դպրոցի պատշգամբի առաջ: Վաղուց, շատ վաղուց է հարց եղել բակը շինելու, սակայն խօսքից և արձանագրութիւնից դէնը չէ անցել: Ներկայ տարւոյ յունւարի 11-ին աշակերտաց ծնողները վարչութեան հրաւերին արձագանք տալով՝ սիրաշօժար պարտականութիւն յայտնեցին ձրիաբար տալ մէկական մշակ բակի հողը վերցնելու համար և տեին 143 բանւոր: Սրանց պակաս թղթած լրացրին վճարով հայ և թուրք մշակները, վերցնելով դպրոցի առաջը լեռնացած մօտ 40 խորանարդ սաժէն հողը և լցնելով դպրոցի արևմտեան պատի տակ եղած փոսերը, կազմեց մի մեծ հարթութիւն մօտ 170 քառ. սաժ. տարածութեամբ, որի վրայ ազատ խաղում են աշակերտաշակերտուհիները:

Դպրոցի շուրջը գտնուող մօտ 4 դե-

հեռեւալ անգամ կը խօսենք պատգամաւորների ճառերի մասին:

ՓՈՔՐԻԿ ՓԵԼԻԵՏՈՆ

ՄԱԹՎԷՅ ՄԱԹՎԷԻՉԸ...
(Մի անյայտ մարդու անհրաժեշտ կենսագրութեան փորձ)

Վահ... Միթէ՞ չէք ճանաչում Մաթվէյ Մաթվէյիչին: Միթէ՞ կարելի է չըճանաչել նրան... Դիցուք կարելի է չճանաչել մի վիրէլմի, մի չինդենբուրգի, բայց չճանաչել Մաթվէյ Մաթվէյիչին, առնուազն յանցանք է:

Թւենք նրա պաշտօնները, որ հասարակութիւնը ճանաչի իւր «անյայտութեամբ յայտնի» մարդուն:

Նա Գորիս քաղաք կոչածի քաղաքացուին է, նախագահ քաղաքային ինքնավարութեան, նախկին նախագահ տեղական ճիւղի, նախագահ Ազգային Բիւրոյի տեղական ճիւղի, նախագահ և... կանանց ընկերութեան:

Զարմացա՞ չէ... Ոնց թէ տղամարդը նախագահ կանանց ընկերութեան: Ես էլ եմ զարմանում, ուր մնաց դուք:

Բայց Գորիսում ինչ ասես որ չիլինում:

Սակայն այդ էլ գալիս է ցոյց տալու, թէ նա որքան է տարւած հասարակական գործերով՝ որքան է մտածում ազգի, հայութեան և բուլւարի մասին:

Վերջերս էլ, երբ տեղումս կազմեց աշակերտական մի խմբակցութիւն, Մաթվէյ Մաթվէյիչը առաջարկեց իւր թեկնածութիւնը, նախագահ լինելու համար: Չէ՞ որ իրաւունք ունէր... Չէ՞ որ Գորիսում նա նախագահութիւնը կապալով է վերցրել:

Բայց աշակերտները վախեցան նրա ակնոցներից, և «հուժկու» ձայնից, որ այնքան ծանօթ է գործիչներին, «փռալի Անտօն»-ից մինչև Արքայաբնակարանը:

Աշակերտները վախեցան այդ «անթաքաղի թաղաւոր»-ից և... ընտրեցին... իրենցից...

Բարկացաւ Մաթվէյիչը... փրփուր դառաւ բերանը, աչքերից կայծեր էին թուրս թափւում և վրէժը հանեց իւր թիկնապահից՝ Կիրիլ-Գրիգորից:

Ետին տարածութիւն ունեցող հողաբաժինները վերջ էին վերջոյ դրելու են դպրոցի տրամադրութեան տակ գիւղատնտեսական պէտքերի և փորձական դաշտերի համար: Այդ տարածութիւնից մօտ 1½ դեքտարներ արդէն պատած է փշոտ երկաթէ լարերով (проволка)

Այցելուներ. Տարւոյ ընթացքում երեք անգամ դպրոց է այցելել, դասերին ներկայ է եղել և վերաւորագումներ կատարել շրջանային տեսուչ պետական Գեորգիեւիչին: Սեպտեմբերի 20, 22-ին դեկտեմբերի 19, 20 և 23-ին և ապրիլի 10, 11-ին: Բարեկենդանի շաբաթը՝ Վափանում գտնւելով զըպրոց այցելելից նաև Տաթևի յաջորդ բարձր. տ. Վահան վարդապետը, որ արձակուրդի պատճառով, միայն խմբական երգեցողութիւնն է լսել:

Տալով համառօտ տեղեկագիրը 1914—915 ուս. տար. պարտ եմ համարում յիշատակել, որ ներկայ տարին անցել է միանգամայն խաղաղ և ուսուցիչ-ուսուցչուհիների համերաշխութեան, իրենց կրթական-գաստիարակական պարտականութիւնները կատարելով, բարեխիղճ վերաբերմունքի շնորհիւ դպրոցը կատարել է իւր կրթական գործը, անցնելով շատ թէ բնի բարիլաւ դպրոցների ուղին:

Աւագ ուսուցիչ՝ Գ. Տէր-Մինասեան

Իսկ այժմ նա արհամարում է աշակերտներին և... չի բարեւում այդ թեկնածուներին:

Մաթվէյ Մաթվէյիչը քաղաքացուին լինելուց բացի, դերասան էլ է: 3 տարի խաղացել է Գորիսում, 15 տարի Գորիսի դրամատիկ խմբում, վերջերս էլ թե՛ խեղճութեամբ է յաջողարի բեմի հայկական սեկցիայի: Այսօր էլ նա գործում է... կանանց ընկերութեան ներկայացումն է: Ինքն էլ է մասնակցում. անունն էլ Մաթվէյ չէ, այլ Ս. Մարտիկեան...

Այո, մարտիկի պէս մարտնչում է նա յանուն ազգի, յանուն Գորիսի բուլւարի բարենորոգութեան:

Թէ՛ք զնայող

P. S. Մոռացայ մի բան ևս նրա գործունէութիւնից:

Առաջ Գորիսի բուլւարում խոտ էր բնուում, այժմ ետնջաւ: Առաջ ակացիա չկար բուլւարում, թթի ծառեր էր, իսկ այժմ կայ: Առաջ քաղաքը արդիւնաբեր աղբիւր չուներ, իսկ այժմ երկու հնդկահաւ կայ, որոնց ձեւերը առաջ արտահանւում էր Գերմանիա, Վիրնիւ-մի նախաձառի համար:

Նոյն

ՋԱՓԱՐԴԱՐԱՆՔԻ ՓՈՂՈՑԻ ԲԱՐՔԵՐԻԾ

Շուշեցիք, մեծ ու փոքր, բոլորն էլ տեսած կը լինին, թէ ինչպէս փողոցներում, պատերի տակ կամ գաղպաններում խուճախում են խաւանայք, մէկ ձեռքն զուլպա, միւսինը շապիկ, երրորդը երեխան գողում դրած կամ միջատների որսով զբաղւած, տաք վիճաքանում են օրւայ չարիքի շուրջը: Մի կողմ թողնելով այն, որ ամառւայ տաքը պատրւակ շինած, զրանք մեծ մասամբ լինում են բողբիլ, մինչև սրունքները բաց, քանդած մագերով, շատերի էլ կրծքները կիսով չափ բաց, անցնենք նրանց վիճաքանութեանը: Ինչի՞ շուրջն են խօսում, զրուցում. իրենց անթիւ ցաւ ու դարդերից, կենսական մթերքների թանգութիւնից. թէ՛ իրենց անտէր ու կիսավայրենի երեխաների կրթութեան հոգսերից:

Ոչ մէկը և ոչ միւսը:

Սոքա «մեարաքաններ» են ցարքում բամբասելու, լեզնդաներ ու պրօվակացիաներ սարքելու և ապա հրէշային արագութեամբ տարածելու համար: Քաղաքներ են առնում, տալիս, զիւղեր աւերում, թշնամու բանալը քաղաքի պատերի տակը հասցնում և հաղարաւոր սրա նման սենսացիօն լուրեր յօրինում: Ծառ անգամ էլ այս բոլորը հասնում են էքստազի և վերջանում տուրուղմիցով, կանայք, երկու բանակի բաժանւած իրար անխնայ ուժաւորում են ընտիր հայհոյանքներով և, եթէ պայմանները բարոյալոյ են, իրար ծամիրից բռնում կամ քարեր նետում և այլն:

Նման երևոյթներ ամենից յաճախ տեղի են ունենում Զափարդարասիւնի փողոցում, ուր տողերիս գրողը ամսոյն 12-ին ականատես եղաւ մի զգեւի տեսարանի, և եթէ իմ պատահական միջամտութիւնը չլինէր, յիշաւի կը վերջանար ով գիտէ ինչով:

Ի նկատի ունենալով այն, որ նման փողոցային հաւաքոյթները բացասական երևոյթներ են, որ մի կողմ թողած փողոցներում անկարգ ու անվայելի շարւելու տգեղ տեսարանները, պարբերական ծամփեւտութիւնը, հայհոյանքների տարափը և այլն, ու այս ամենը միայն կոպտացնում են առանց այն էլ ոչ քնքշող տեղացիների բարքերը, նկատենք, որ ամենամեծ չարիքը ներկայ մօմենտում ստալոյ լու-

րերի թիւին ու տարածւելն է, որ շատ անգամ է առիթ տւել ի գուր պանիկայի:

Հրաւիրում ենք գիտակից քաղաքացիներին ուշադրութիւնը այսպիսի ցաւալի երևոյթների վրայ:

Արսէն Ղարախանեան

ՀԱՅԵՐՆ ՈՒ ՊԼՏԵՐԱՉՄԸ

— Թիւրքաց Հայաստանից եկաւ էջմիածին Հ. Առաքելեանը և զեկուցեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, որ նոր 40,000 փախստական են գալիս Կօփի, Լիսի, Պատնոսի. Մանաղկերտի և Բիթլիսի շրջաններից: Էջմիածին Եղբայրական Օգնութեան գործադիր յանձնաժողովի, Թիֆլիզի Կենտրոնական Կօմիտէի և Նպաստամատուց Ընկերութեան սանիտարական խմբերը նոյնպէս եկել են, թողնելով ամեն ընչ:

— Մուշի դաշտի վրայ ամբողջ տըղամարդ աղգարնակութիւնը սրի է քաշել, միայն 5000 հոգի կարողացել են փախել Սասուն: Այնտեղից ևս սպասուում է փախստականների մեծ հոսանք:

— Բիթլիսի ժողովրդի հայկական մասը կոտորւած է, մնացածները կամ փախել են, կամ մեռնում են հիւանդութիւնից:

Դիւրդերը յարձակւել են Մոկսի վրայ յանկարծակի, սպանել են 27 հոգի տեղական զինուորներից և կամաւորներից. սպանւած է և Լաթ խմբապետը: Այդ մասին նահանգապետի կողմից զեկուցեց գն. Ն-ին և հեռագրեց գնեւրալ Օ.-ին:

— Վանի նահանգային վարչութիւնը զրկած 3000 բուլբուլ և 1500 բ. Բօստօլի հայրենակիցներու նւերով պ. Կրասիւնիկեան Բօստօլէն «Աքսայ» ֆիրմայից գնած և իւր միջոցներով մինչև Իզդիր փոխադրած է 22 հնձող մեքենաներ:

— Վանի ծովին վրայ շրջակայ գաւառների փոխադրութիւնները դիւրացնելու համար՝ Մօսկվայի հայերը Վան քաղաքին նւիրած են մէկ շոգեմակոյկ, իսկ Կենտ. Բիւրօն՝ 2 շոգեմակոյկ: Նաւերը Իզդիր կը գտնւին և շուտով Վան պիտի ուղարկւն:

ԼՐԱՏՈՒ

ՀՈՒՃԻ

— Այսօր, կիրակի, 26-ին յուլիսի քաղաքային դումայի դահլիճում տեղի կունենայ տեղիս սպասողական «Կուլտուրա» ընկերութեան ընդհանուր ժողովը, որ պէտք է կայանար դեռ անցեալ կիրակի:

— Շուշայի ընկալական դպրոցի վերատեսուչը այսօր, կէսօրւայ ժամի 1-ից ժողովի է հրաւիրել նոյն դպրոցի աշակերտների ծնողներին, սաների արտադպրոցական վարքի հետ կապ ունեցող խնդիրների շուրջը խորհրդակցելու համար:

— Մեզ հաղորդում են, որ Գաւիթխան Աւանի Եղբայրները մի շարքով առաջ այցելելով իւր հայրենի Շօշ գիւղը և ծանօթանալով գիւղի դրութեան, հետ, խոստացել է իւր հօշուով կառուցել Շօշ գիւղում ծխակոնի դպրոցի շէնք: Վերանորոգել եկեղեցիներից մէկը և չքաւորներին բաժանել երկու հարկեր փութ ցորեն:

— Գեանջուկեանի փողոցում մեկական տուն ունեցող պ. Գրիգոր Բաղդադեանը խնդրում է մեզ հաղորդել, որ իւր խանութներից մէկում աշխատող կօշկակար ոմն Բաղդասարը անցեալ երեքշաբթի օրը կողպելով խանութը գնացել է զինուորական ծառայութեան առանց խանութը իրեն յանձ-

